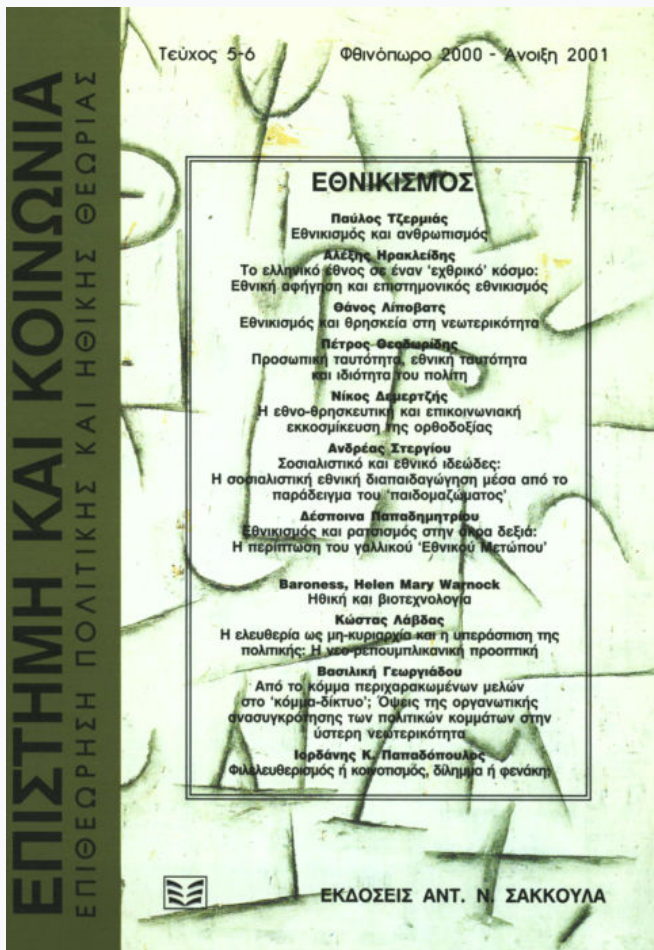

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 5 (2001)

Τόμ. 5-6 (2001): Εθνικισμός

Richard Heffernan, New Labour and Thatcherism: Political Change in Britain

Ντόρα Γιαννάκη

doi: [10.12681/sas.464](https://doi.org/10.12681/sas.464)

Copyright © 2015, Ντόρα Γιαννάκη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γιαννάκη Ν. (2015). Richard Heffernan, New Labour and Thatcherism: Political Change in Britain. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 5, 298–303. <https://doi.org/10.12681/sas.464>

Weber, M. (1984): *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, Αθήνα: Gutenberg.

Moataz Abdel Fattah, *Democratic Values in the Muslim World [Δημοκρατικές αξίες στον μουσουλμανικό κόσμο]*, The American University in Cairo Press, Cairo, 2006, 209 σελ.

Η 11η Σεπτεμβρίου, οι πολεμικές συγκρούσεις και οι νέες επιθέσεις που ακολούθησαν έκτοτε έθεσαν τη συζήτηση περί συμβατότητας ή μη Ισλάμ και δημοκρατίας στο επίκεντρο των συζητήσεων πολιτικών επιστημόνων, αναλυτών και ελίτ. Αναπόφευκτα, η συγκεκριμένη συζήτηση περιστρέφεται γύρω από τον γνωστό νοηματικό άξονα της 'σύγκρουσης των πολιτισμών' (S. Huntington), ο οποίος τοποθετεί το Ισλάμ στη σφαίρα της απόλυτης ετερότητας σε σχέση με τη Δύση, άρα και σε σχέση με μία από τις βασικές συνιστώσες της τελευταίας, τη δημοκρατία. Το επιχείρημα συμπληρώνεται από την αναμφισβήτητη εμπειρική παρατήρηση ότι σήμερα καμία χώρα όπου κυριαρχεί το μουσουλμανικό στοιχείο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ολοκληρωμένη δημοκρατία, ενώ το 55% των χωρών του κόσμου με αυταρχικά καθεστώτα είναι μουσουλμανικές, ποσοστό που το 1975 βρισκόταν στο 25%. Με βάση τα παραπάνω, είναι σήμερα εφικτό να αμφισβητήσει κανείς την πολλαπλώς καταγραφόμενη ασυμβατότητα μεταξύ Ισλάμ και δημοκρατίας;

Είναι, απαντά το βιβλίο του Moataz Abdel Fattah, αναπληρωτή καθηγητή πολιτικής επιστήμης στο πανεπιστήμιο του Καΐρου και το Central Michigan University. Βασισμένος σε μια ευρεία έρευνα, ο συγγραφέας επιχειρεί να απαντήσει με νηφαλιότητα στα βασικά ερωτήματα που αφορούν στη σχέση Ισλάμ και δημοκρατίας, καθώς και να υποβάλει τις μέχρι τώρα κυρίαρχες απαντήσεις σε σοβαρούς ελέγχους αντοχής. Το πράττει δε αυτό επικεντρωνόμενος στο επιμέρους και στις ιδιαιτερότητες που αναδεικνύουν τη συνθετότητα του θέματος.

Γιατί λοιπόν οι μουσουλμανικές χώρες δεν έχουν δημοκρατία; Γιατί οι μουσουλμάνοι δεν απαιτούν δημοκρατία ενάντια στα αυταρχικά καθεστώτα τους; Ή μήπως απαιτούν; Μήπως οι αξίες και οι κοινωνικές συμπεριφορές των μουσουλμάνων όντως εμποδίζουν ή επιβραδύνουν τις όποιες προθέσεις, προσπάθειες ή διαδικασίες εκδημοκρατισμού; Αν ναι, γιατί; Και αν

όχι, ποιοι είναι οι πιθανοί παράγοντες εκδημοκρατισμού για τον μουσουλμανικό κόσμο;

Με σκοπό την απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα αναλύονται τα στοιχεία μιας έρευνας που κάλυψε 31.380 μουσουλμάνους σε 32 πλειοψηφικά μουσουλμανικές χώρες στη Μ. Ανατολή, τη Βόρεια Αφρική και την Κεντρική και Νοτιοανατολική Ασία, καθώς και μουσουλμανικές μειονότητες στις ΗΠΑ, την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ινδία. Οι ερωτήσεις σχεδιάστηκαν ειδικά για μουσουλμάνους ερωτώμενους, λαμβάνοντας δηλαδή υπόψη ιδιαίτερα κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε εν μέρει με προσωπικές συνεντεύξεις και εν μέρει με τη μέθοδο της αυτοσυμπλήρωσης, ενώ ο συγγραφέας ολοκληρώνει την ανάλυσή του με συνδυαστικά στοιχεία από ποιοτικές έρευνες με τη μορφή των ομάδων εστίασης [focus groups] ανατρέχοντας επιπλέον και σε παλαιότερες έρευνες κοινής γνώμης σχετικές με το θέμα.

Το βιβλίο δομείται πάνω σε τρεις κύριους άξονες: πρώτον, αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο οι διαμορφωτές γνώμης στις μουσουλμανικές κοινωνίες κατανοούν και παρουσιάζουν τη δημοκρατία στους πιστούς· δεύτερον, διερευνώνται οι ατομικές στάσεις των μουσουλμάνων έναντι της δημοκρατίας και τρίτον, οι διάφορες μουσουλμανικές κοινωνίες δεν αντιμετωπίζονται *en bloc*, αλλά εντοπίζονται και αξιοποιούνται οι ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους, με σκοπό την εξαγωγή στοχευμένων συμπερασμάτων.

Ένα από τα πρώτα σημαντικά συμπεράσματα που συναντά κανείς στην ανάλυση αφορά στη σημασία των διαμορφωτών γνώμης για τις μουσουλμανικές κοινωνίες. Με τον όρο διαμορφωτές γνώμης εννοούνται οι θρησκευτικοί ηγέτες [ulama], οι οποίοι επηρεάζουν τους μουσουλμάνους σε καθημερινή βάση και, μέσω στενών διαπροσωπικών σχέσεων, εκτός από την παραδοσιακή διαπαιδαγώγηση, τους προσφέρουν και 'έτοιμα ιδεολογικοπολιτικά γεύματα', όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο συγγραφέας. Οι ulama διαχωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: πρώτον τους Ισλαμιστές που, με τη σειρά τους, διαχωρίζονται σε *παραδοσιακούς*, για τους οποίους η δημοκρατία είναι καθαρά αντι-ισλαμική και η πολιτισμική ανταλλαγή δεν αποτελεί παρά μίσηση των απίστων, και σε *μοντερνιστές*, για τους οποίους η δημοκρατία μπορεί να είναι ισλαμική, ενώ οι πολιτισμικές ανταλλαγές εντάσσονται στο πλαίσιο της αναζήτησης σοφίας· η δεύτερη μεγάλη κατηγορία των ulama είναι οι Κοσμικοί, για τους οποίους η δημοκρατία

είναι απαραίτητη και η πολιτισμική ανταλλαγή συγκριτικά καλύτερη από την τυφλή μίμηση των προγόνων. Οι κοσμικοί χωρίζονται με τη σειρά τους σε δύο υποομάδες, στους *πλουραλιστές* που επιδιώκουν ενεργά τον εκδημοκρατισμό και στους *στατικούς* που υιοθετούν κοσμική στάση κυρίως φοβικά, περισσότερο ως άμυνα έναντι των ακραιφνών ισλαμιστών, παρά ως αυθεντική υποστήριξη των δημοκρατικών αρχών. Η κατηγορία στην οποία ανήκει ο ulama επηρεάζει λοιπόν σε σημαντικό βαθμό τη στάση των πιστών απέναντι στη δημοκρατία. Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα, στις χώρες που διερευνήθηκαν πλειοψηφούν συνολικά οι μοντερνιστές ισλαμιστές, ακολουθούμενοι από τους κοσμικούς πλουραλιστές.

Αναφορικά με τους δυνητικούς παράγοντες εκδημοκρατισμού ή, με ερευνητικούς όρους, τις ερμηνευτικές μεταβλητές των στάσεων απέναντι στη δημοκρατία, το ερευνητικό πρόγραμμα εξέτασε τους εξής: εισόδημα, εκπαιδευτικό επίπεδο, ηλικία, φύλο, βαθμός πολιτικής συμμετοχής, παραμονή σε δημοκρατικό καθεστώς, βαθμός θρησκευτικότητας, αντίληψη για το Ισλάμ.

Ελάχιστες είναι οι μεταβλητές που μπορούν να καταταγούν συνολικά, ως μόνο θετικά ή μόνο αρνητικά συσχετιζόμενες με τις στάσεις και συμπεριφορές απέναντι στον εκδημοκρατισμό. Πρόκειται για το φύλο, με τις γυναίκες να είναι θετικότερα διακείμενες έναντι στη δημοκρατία από ό,τι οι άνδρες σε όλες ανεξαιρέτως τις υπό διερεύνηση χώρες, και το εκπαιδευτικό επίπεδο, όπου, όσο υψηλότερο, τόσο θετικότερες οι απόψεις απέναντι στον εκδημοκρατισμό.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και ένα από τα πιο ενδιαφέροντα ερευνητικά ευρήματα του βιβλίου, το οποίο αφορά στη σημασία που έχει η εμπειρία δημοκρατικού καθεστώτος και εκλογών στη χώρα κατά το παρελθόν καθώς και η παραμονή σε κάποια άλλη δημοκρατική χώρα πλέον του ενός έτους. Σύμφωνα με τα ερευνητικά αποτελέσματα, μουσουλμάνοι που έχουν 'εκτεθεί' στις δύο αυτές επιρροές έχουν σαφώς θετικότερη προδιάθεση απέναντι στις δημοκρατικές αξίες και τους δημοκρατικούς θεσμούς από όσους δεν έχουν εκτεθεί. Συνεπώς, τα δεδομένα καταδεικνύουν ότι η δημοκρατική εμπειρία 'γεννά' θετική δημοκρατική προδιάθεση.

Αναφορικά με τις υπόλοιπες μεταβλητές, δεν μπορούν να εξαχθούν ασφαλή και μονοκατευθυντήρια συμπεράσματα, αφού μουσουλμάνοι που έχουν τις ίδιες απόψεις μεταξύ τους, υπέρ ή κατά της δημοκρατίας, μπορεί

να το κάνουν για διαφορετικούς λόγους ο καθένας. Παράγοντες όπως το εισόδημα, η ηλικία και ο βαθμός θρησκευτικότητας μπορεί να συσχετίζονται με δημοκρατικές απόψεις σε μια κοινωνία και με αντιδημοκρατικές σε κάποια άλλη. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο συγγραφέας λοιπόν, είναι σοφότερο να αποφεύγονται οι συνολικές, ενιαίες και αδιαφοροποίητες ερμηνείες των πολιτικών αξιών των μουσουλμάνων, οι οποίες αποτελούν κοινό τόπο στις δυτικές προσεγγίσεις και διακατέχονται από την οπτική του μοναδικού και ομοιογενούς 'μουσουλμανικού σύμπαντος'.

Στη συνέχεια το βιβλίο πραγματεύεται τη στάση των μουσουλμάνων απέναντι στα τρέχοντα καθεστώτα των χωρών τους και την πιθανότητα εκδημοκρατισμού τους. Η απόλυτη πλειοψηφία των ερευνώμενων επιθυμεί αλλαγή του τρέχοντος καθεστώτος σε όλες τις πλειοψηφικά μουσουλμανικές χώρες, με τις εξαιρέσεις των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων και του Ομάν. Το συγκεκριμένο εύρημα υπογραμμίζει την απόσταση μεταξύ ηγεσίας και κοινού και αναδεικνύει μια υφέρπουσα κρίση νομιμοποίησης σε πολλά μουσουλμανικά κράτη.

Οι μουσουλμάνοι, λοιπόν, επιθυμούν τη δημοκρατία, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι επιθυμούν αναγκαστικά μια δυτικού τύπου δημοκρατία ούτε ότι επιδιώκουν την απομάκρυνση από τη θρησκεία τους. Το αντίθετο. Το βιβλίο του Fattah καθιστά σαφές ότι η δημοκρατία στις μουσουλμανικές χώρες μπορεί να έρθει μόνο *παρουσία* της θρησκείας και *όχι απουσία* της. Ένεργοι παράγοντες εκδημοκρατισμού μπορούν να είναι οι *ulama*, οι καθημερινοί διαμορφωτές γνώμης, και όχι η Δύση, η οποία είναι απαξιωμένη στη συνείδηση των μουσουλμάνων. Η απαξίωση της Δύσης, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτώμενων, δεν οφείλεται στα δημοκρατικά της πολιτεύματα, αλλά κυρίως στο γεγονός ότι είτε υποστηρίζει τα αυταρχικά καθεστώτα προς τα οποία εκείνοι εναντιώνονται είτε τα εχθρεύεται πρόσκαιρα για 'υποκριτικούς' και ιδιοτελείς λόγους. Η πλειοψηφία των μουσουλμάνων δηλώνει, λοιπόν, ενάντια στα τωρινά αυταρχικά καθεστώτα και υπέρ της δημοκρατίας. Όχι όμως υπέρ της 'εισαγόμενης', έξωθεν επιβεβλημένης, δυτικού τύπου δημοκρατίας, αλλά μιας δημοκρατίας προσαρμοσμένης στις ισλαμικές αρχές.

Η τελευταία δέση συμπερασμάτων αφορά την 'ελαστικότητα' της ζήτησης για δημοκρατική αλλαγή στις υπό διερεύνηση κοινωνίες. Δανεισμένη από τη μικροοικονομία, η έννοια της ελαστικότητας που χρησιμοποιεί ο

συγγραφέας, αναφέρεται στο πόσα και τι είναι διατεθειμένοι να 'πληρώσουν' (σε αλλαγή τρόπου ζωής, ακτιβισμό κ.λπ.) όσοι επιζητούν τη δημοκρατική αλλαγή. Τα αποτελέσματα φανερώνουν υψηλό βαθμό ελαστικότητας σε μια σειρά από χώρες, με προεξάρχουσες το Ιράν και την Τουρκία, όπου οι μουσουλμάνοι είναι όντως διατεθειμένοι να προβούν σε θυσίες - όπως βίαιη αντιπαράθεση με το καθεστώς ή φυλάκιση- προκειμένου να επιτευχθεί η δημοκρατική αλλαγή που επιθυμούν. Στο αντίθετο άκρο, επιδεικνύοντας τον μικρότερο βαθμό ελαστικότητας στη ζήτηση για δημοκρατική αλλαγή, βρίσκονται οι μουσουλμάνοι των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων και της Σαουδικής Αραβίας.

Συνοψίζοντας, τα ερευνητικά δεδομένα και η εμπειριστατωμένη ανάλυσή τους στο βιβλίο του Fattah καταργούνται δύο ευρέως διαδεδομένους μύθους που επικρατούν στον δυτικό δημόσιο διάλογο σχετικά με τη σχέση Ισλάμ και δημοκρατίας: εν πρώτοις, πρόκειται για τον μύθο της 'φυσικής' ροπής του Ισλάμ προς την, εξ ορισμού αντιδημοκρατική, αυταρχικότητα. Οι ίδιοι οι μουσουλμάνοι διαβλέπουν συμβατότητα μεταξύ ισλαμικών και δημοκρατικών αρχών και τοποθετούνται σαφώς υπέρ του εκδημοκρατισμού και κατά των αυταρχικών τους καθεστώτων, χωρίς όμως ταυτόχρονα να διαβλέπουν ανάγκη απόρριψης των αρχών της πίστης τους: ο δεύτερος μύθος, η κατάρριψη του οποίου έχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία, αφορά στην έννοια του 'μουσουλμανικού κόσμου'. Καθίσταται σαφές από τα ερευνητικά αποτελέσματα και τις καταγραφείσες διαφοροποιήσεις τόσο εντός όσο και μεταξύ των διαφόρων μουσουλμανικών χωρών ότι υπάρχουν πολλοί και ετερογενείς μουσουλμανικοί 'κόσμοι' και ότι, τόσο σε ακαδημαϊκό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, η προσπάθεια συνολικής ερμηνείας της πολιτικής συμπεριφοράς των μουσουλμάνων με βάση ιερά κείμενα και παραδόσεις, ως μιας μονολιθικής ομάδας που κινείται πρωτίστως από το πάθος, το παρελθόν και το συναίσθημα, είναι τουλάχιστον προβληματική.

Είναι ακριβώς στην εμπειρική κατάρριψη των ανωτέρω μύθων που συμπυκνώνεται η αξία του βιβλίου του Fattah για τον μελετητή της δημοκρατικής μετάβασης αλλά και των σχέσεων θρησκείας και πολιτικής.

Γιάννης Τσίμπας